

NURAL GÜNDÜZALP

DEKORATİF SANATTA “AKANTUSLU KIVRIK
DAL SÜSLEMELERİ”NİN KAYNAĞI ÜZERİNE

VIII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrışım

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1979

Baş No: ab 116

Ye- No: ab 116

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. ab 116

SINIFLAMA NO.

ab 116

BAĞIŞCI M. Sözen

GELİŞ TARİHİ 2007

DEKORATİF SANATTA “AKANTUSLU KIVRIK DAL SÜSLEMELERİ”NİN KAYNAĞI ÜZERİNE

NURAL GÜNDÜZALP

Sayın başkan ve sayın üyeler, bilindiği gibi süslemeler, sanat tarihinin karanlıkta kalmış eserleri için önemli ip uçları veren kaynaklarındandır. Kronoloji ve Üslûp eleştirisi yönünden önemli ölçüt olabilen süslemeler üzerinde çalışmalar, günden güne artmaktadır. Ancak, varılacak yargıların karşılaştırma metodu ile değerlendirilmesini sağlayacak tabloların eksikliği; bu konunun bir çok alanında kendini hissettirmektedir.

Zaman ve Coğrafi sınırları yönünden geniş kapsamlı olan “Akantuslu kıvrık dal süslemeleri” konusunda kısıtlı zamanımız içinde, ancak biçimin ortaya çıkışında rol oynayan erken örneklerle değinmekle yetineceğiz.

Dekoratif Sanatta, kıvrımlı biçimlerin kullanılması çok erken devirlere iner. Bu konuda Eski Ege ve Doğu uygarlıkları zengin kaynaklara sahiptir. Kıvrımlı süslemeleri oluşturan öncü motifleri üç gruba toplayabiliriz. Bunlar,

- 1 – Geometrik Motifler.
- 2 – Bitkisel - Geometrik Motifler.
- 3 – Bitkisel Motifler.

Kıvrımlı Süslemelerin, gittikçe bitkisel karakter kazanan geometrik biçimlerden ortaya çıktığı düşünüldüğünde, ilk bakışta parabol ve spiral dizileri dikkati çeker. Bu tür bezemelerin, özellikle keramikler üzerinde erken devirlerden beri sık sık tekrarlandığı bilinir. Avrupada erken bronz devri bantlı keramiği üzerinde, Macaristan, Romanya, Teselya, Yugoslavya, Yunanistan, Adalar, Anadolu, ve tüm Yakın Doğuda sevilerek kullanılmıştır. Özellikle, M. Ö III. Binde Kameras (Girit) vazolarında bu tür geometrik bezemelerin, kullanıldığı zemine uyumunu sağlayan karakteristik ayrıntıları ile karşılaşılır.

Diğer taraftan, aynı geometrik biçimleri, Lotus, Palmet gibi bitki motifleri arasına yerleştirilmiş olarak gene erken devir Mısır, Melos, Rodos, Miken, Kapları üzerinde buluruz. Böylesine bezemelerde, esas

motif bitkisel yapıda olanlardır. Geometrik çizimler; bitki motifleri arasında, süslemenin sürekliliğini sağlayan bağlaçlar olarak kullanılmıştır.

Spiral; çiçek, tomurcuk ve yapraklar arasında bazen, geometrik anlamını yitirmiş olarak karşımıza çıkar. Ritmik kıvrımlarla çiçekten çiçeğe veya çiçekten tomurcuğa uzanan bu bağlaçlar, birlikte kullanıldıkları bitkisel motifler için sap veya dal izlenimini yaratırlar. Bu noktada saf geometrik biçimler, organik bir anlam kazanmıştır. Böyle süslemelerde, en çok kullanılan bitki motifleri Lotus ve Palmetlerdir. Bunlar doğal olarak kıvrımlı saplara sahip değillerdir. Doğada örneği bulunmayan bu tür kompozisyonlar, sanatçının yaratıcı belleğinde bir sentez olarak ortaya çıkmıştır.

Konumuz açısından bakıldığında, üzerinde duracağımız süslemeler; Bitki sapsı veya dallar ile birbirine bağlanan bitki motifleridir. Bu tür örnekler, tümüyle bitkisel yapıda olması bakımından diğerlerinden ayrılır. Artık geometrik biçimlerin kısıtlı kıvrımları yerine, sanatçı, özgür hareketlerle farklı yönere kıvrılabilen bitki sapslarını, çiçek motifleri arasında kullanmayı yeğ tutmuştur. Böylece daha hareketli, daha canlı bir tasarım yaratma olanağına kavuşmuştur. Bu evreye kadar, süslemede esas unsur çiçek ve tomurcuklar olup, bağlaçlar ikinci derecede rol oynamıştır. Zamanla bağlaçların, organik biçim kazanarak, kıvrımlı dallara dönüşmesi ile ön plâna geçtiği görülür. Bu kez kıvrık dal; süslemenin iskeletini oluşturur.

Kıvrık dal süslemelerinde asıl gelişme, M. Ö. V. yüzyıldan itibaren, akantus ve sayvan bitkilerine ait uzuvların, süslemelerde kullanılmasıyla olur. Düzenli kıvrımları ile geleneksel spirale kadar dayanan süslemelerde, zaman zaman doğaya yöneltilmiş gözlemlerle bir takım bitkisel uzuvlar, biçimin yapısına uygun olarak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Dekoratif unsurların, kullanıldığı zemine uyması ve ona katılması derecesinde değer yargılarında yer alabileceği unutulmamalıdır. Sanatçı, eseri için örnek aldığı malzemeyi bazen, tüm ayrıntıları ile yansıtma çabasını güder. Bazen de aynı örneği en sade çizimlere indirger, usluplaştırır. Tüm sanat kollarında geçerli olan bu yönelimler sanatçının daima yenileme isteğinden doğar. Akantuslu kıvrık dal süslemelerinde hangi özeler doğadan alınmış, hangileri fantastiktir? Bunu anlayabilmek için doğal örnekleri kısaca tanımlamakta yarar vardır.

Acanthasae familyasından olan ve yirmi kadar türü bulunan akantuslar içinde, süslemeler için örnek olan acanthus - mollis ve acan-

thus - spinosus'dur. Akdeniz iklim şartlarında kendiliğinden yetişen bu bitki, beyazımsı kalın bir kök - sap halinde topraktan fıskırır. Büyük olan yaprakları dorğudan doğruya gövdeye bağlıdır. Gövdenin ucu bir başakla sonuçlanır. Çiçekler sapsızdır. Koyu yeşil renkli yaprakları, gövdede karşılıklı olarak yer alır ve yukarıya doğru geliştikçe küçülür. Bunlar, iç hükey yapıda olup gövde ve çiçeğini alttan sarması en önemli özelliklerinden biridir. Akantusun süslemelerde ilk kez kullanılan organı budur. Yunanlı sanatçı Kallimachosun gözlemlerinden de anlaşılacağı üzere, (Vitruv. IV, I₉) Korintde bir mezar üzerindeki hediyeye sepetinin altında gelişen akantusun yaprakları çiçeğini sarar gibi sepeti alttan sarmıştır. Sanatçı gözünde çekici özelliklere sahip olan akantus yaprakları, süslemelerde önce Lotus, Palmet gibi çiçekleri, hat-ta kıvrımlı dalları, oluşum noktalarında; alttan saracak şekilde yerleş-tirilmiştir. Daha sonra bitkinin alt taprakları, kenarları fazlaca girinti - çıkıntılı, marullanma ve damar sistemi bakımından zengin bir yapıya de ve geniş loblara sahip olduğu için süslemelerde sık sık kullanılmıştır. Bu özellikler ışık - gölge oyunları, canlı ve hareketli biçimler yaratmaya elverişlidir.

Akantus yaprakları doğada kıvrımlı dallara sahip olmadığına göre, Akantuslu kıvrık dal süslemelerinde dallar için, başka bir örnekten yararlanılmış olmalıdır.

Latince Umbelliferae olarak tanınan sayvan (Şemsiye) bitkisinin özelliği de saplarındadır. Bu bitkinin Kök - Sapları kalın, silindirik ve çevresi boyuna yivlere sahiptir. Enine kesiti, kanellürlü kolon kesiti gibi girinti çıkıntılıdır. Sap üzerindeki çatallanma noktalarında yivleri enine kesen bir boğum bulunur. Bu boğumdan sonra, ışımsı biçimdeki, sapçıkların çıktığı yeri kaplayan örtü yaprakları yer alır, Bunlar karşılıklı ikişer tanedir. Ana saptaki yivler bu yapraklarda birbirine paralel damarlar halinde devam eder. Sayvan bitkisinin sık sık dallanabilme dinamizmi, saplarının yivli yapısı, çatallanma noktalarındaki boğumlar ve örtü yapraklarına sahip olmasındaki tüm özellikler, kıvrık dal süslemeleri için gereksinen unsurlardır.

Gerek Akantus, gerekse sayvan bitkisinin en elverişli özelliklerinden yararlanarak ortaya çıkarılan kompozisyon, tümüyle bitkisel karakterlidir. Ancak iki ayrı bitkinin birbirine kaynaştırılması bir fantezidir. Ustaca yapılan bu sentez, çok başarılı olmuş. bir moda halinde asırlarca yapısal süslemelere uygulanmıştır.